

ŞEHABETTİN SÜLEYMAN'IN “Şİ'R-İ İLHÂMÎ” FİKRİ

Doç. Dr. İrfan GÖRKAŞ

Biz bu yazıda, Şehbal'de yayınlanan Şehabettin Süleyman'ın şi'r-i ilhamî¹ adlı yazısında yer alan ‘şiir düşüncesini’ ele alacağız.

Hemen ifade etmeliyiz ki Şehabettin Süleyman (1885-1921), Şehbal dergisi yazarlarından birisidir. Şehbal birincisi başına değdiği kimsenin bahtını açan Zümrüdü Anka'nın kanadındaki en uzun tüy ve ikincisi on beş günde bir yayınlanan, fotoğraflı haftalık Osmanlı dergilerin ilki olmak üzere iki anlamı vardır. Derginin kurucusu Hüseyin Sadeddin Arel'dir. 1909'dan itibaren kurulan derginin 1914'e kadar geçen beş yıl dört aylık sürede 100 sayısı yayınlanır. Dergide Şehabeddin Süleyman, Yunus Nadi, Abdullah Cevdet, Celal Nuri, Nigar Hanım, Rauf Yekta, Cenab Şehabeddin, Abdülhak Hamit, Falih Rıfkı Atay gibi yazarların yazıları yayınlanır.

Yazar Şehabettin Süleyman yazısına, şairleri sınıflayan bir cümle ile başlar. Ona göre bizde iki tür şair vardır. Birincisi hakiki, sanata vakıf, ruhen ve hissen cemiyetin elemelerini ve ıstıraplarını nakle merbut ve meftun, şahsiyetini hakkıyla eserlerinde izhar ve teksif edebilir sanatkârlardır. İkincisi ilhâmî şairlerdir. Şehabettin Süleyman ilhamî şair kavramının elastiki bir kavram olduğunu, anlamının tayin ve tespiti gerektiğini belirterek şu soruyu sorar: İlhamî şairler ne demektir?

Yazara göre ilhamî şair, genelin duygularını takip eden şairdir. Şair genelin tesiriyle heyecana kapılır. Özel bir şiddet ve özel bir asabiyet gösterir. Neticede şair duygularını ve duygulanımlarını saklayamaz. Kâğıtlara, matbuata aktarır ve yayınlar.

Yazar ilhamî şair tanımlamasından ‘biz’e geçer. Biz bir kavimiz. Biz her şeyde olduğu gibi şiirde de sorunlardan ve zahmetlerden kaçan bir kavimiz. Düşünmek, tetkik etmek, ‘peri-yi hüsnî’ araştırma külfetinden uzak yaşarız. Yazar biz’le ilgili bu betimlemeye bilim araştırmalarının iki kavramıyla devam eder. Yani biz ‘icad ve ibdâ’ adıyla anılan bir konuya, bir duyuma, bir düşünceye yeni bir şeyi ilavesini düşünen yetenekten (hasse) mahrumuz. Yazara göre bizdeki bu durum, bu noksanlık, bizim halet-i ruhiyemizin vasatıyesı, yani seviye-i umumiyemizin, genel bir sonucudur. Henüz bizde sanat bir şekl-i haberdara aktarılamamıştır. Bizdeki bu durum bir hakikattir. Netice itibariyle yazar, genelin tesiriyle şiir yazan ilhamî şairden, genel bize, bizden mekteplerde eğitimi yapılan edebiyata geçer ve bir soru sorar: Edebiyat nedir? Ne olmalıdır? Maksudı ve gayesi itibariyle edebiyat neyi gözetmelidir?

Yazara göre bu sorular ne öğretmenlerin, ne öğrencilerin zihinlerinde yer tutmuştur. O nedenle yazar bizde genel olarak edebiyat/sanat/ın, özel olarak şiir sanatının bir şekl-i idrakîye varamadığı fikrindedir.

Yazar şiiri sanatını güzel sanat eserlerinden hareketle tanımlar. Buna göre şiir sanatı, ‘uzviyet-i beşeriyenin bir netice-i tabiiyesindendir.’ ‘Beşeri canlılığın doğal bir sonucu’ olarak yazar, insanın tarihine döner ve lisanın, yazının ortaya çıkışını şair ve sanatkârların varlığına bağlar. Çünkü insan birbiriyle duygu ve düşünce teatisinde bulunur, kişisel tecrübelerini çocuk ve torunlarına aktarır, atalarının bıraktığı eserler üzerinde çalışarak tekâmüle doğru ilerler. Bunları yapmaktan haz alır, onları analiz eder, genellemeler yapar. İnsan bunları yapmaya medyundur. İşte bir insan olarak şair bu özelliği sebebiyle doğadaki sesleri taklit eder. Ateşin yanışını, denizin dalgalarını seslendirir. Yazar sözü alfabeğe getirir. Onların birer harici eşya ve mahlûkatın ‘taklid-i nâkız’ı kabul eder. Onların beşerin resimli sanatındaki değişimle (inkılab) doğup geliştiğini belirtir. Buradan şu sonuca ulaşır. Güzel sanatlar (sanayi-i nefise), yani resim, şiir, musiki, heykeltıraşlık, mimari, raks, ilkçağlarda idrakî, vicdanî bir halde değildi. Gayr-i idrakî, gayr-i vicdanî idi. Yazar buradan şiirin ilk kaynağını vaz eder. Yani ona göre şiirin ilk kaynağını, ilkel insanın, doğal şartlarda hissettiği korkuları ve ümitlerine bağlı olarak yaptığı şiirsel duaları oluşturur. Yazar söylemese de bu ilk şiirsel dualar ilhamîdir. Yazarın başlığa taşıdığı ilhamî şiirin mahiyeti ile bu duaların mahiyeti birdir. İkisinde de şiddetli heyecan vardır. İkisinde de özel hararet vardır, bir asabiyet-i teselli vardır. Bir umumiyet/genellik/toplumsallık vardır. Bunlar şahsi değil, toplum genelinin anladığı, hissettiği gibi düzenlenen, nakledilen eserlerdir. Bütün beşerin hissettiklerini içinde yaşayan şairler de hissetmişler ve hissettiklerini aktarmışlardır. İşte bu durum, şiirin ve şairlerin birinci kademesidir.

Dikkat edilirse yazar, ilhamın kaynağına toplumu, toplumun genelinin duygularını veya hislerini koymaktadır. İlham, toplumun genelinden içinde yaşayan şaire yansıyan duygular; ilhamî şair, toplumun genelinin duygu ve düşüncelerini yansıtan şair olmaktadır.

Şairliğin veya sanatın ikinci kademesini yazar, Eski Tanrılara ve onların hayali (muhayyel) kahramanlara dönüşmesine dayandırır. Onların meziyetleri ve faziletleri şiirde birer birer gösterilmeye başlanır. Bu dönemde de yine sanat algısı (idraki) şahsî bir hale gelmemiş, genel duygular ve duygulanımlar olarak ifade edilmiştir.

Sanatın üçüncü kademesi, onun bir şekil aldığı kademedir. Yazar sanatın aldığı bu şekli, bireysel sanat (sanat-ı şahsî) olarak ifade etmektedir. Bu dönemde güzel sanatların kuralları ve yöntemi belirlenmiş, sanatta güzele (hüsne), güzel olana daha çok yaklaşılmıştır. Yazar güzel'i, "ruhî bir hadise" olarak tanımlar. Netice itibarıyla güzel sanatlar, lisan ve yazıyla beşerî medeniyeti doğurmuş ve ona estetik bir şekil vermiştir. Medeniyet ise sanata kendisinin ne olduğu, ne yapabileceği hakkında bir vukufiyet sağlamıştır. Yazarın bütün bu analizlerinin gerisinde bir amacı, bir derdi vardır. Onun amacı veya derdi, Osmanlı İslam sanatı ve medeniyetidir. Meşrutiyet dönemi Osmanlı İslam sanatı ve medeniyetinin Batı sanatı ve medeniyetiyle karşılaştığı, hesaplaşmaya giriştiği yıllardır.

Buna göre sanat ve şiirden amaç, "bir kavmin, tarik-i temeddün ve tekâmülde kat ettiği merhaleler miktarınca edebiyatında revneka (?), hüsne yaklaşmak, yani genelden uzaklaşarak sanatın kişisel neticesini elde etmektir."

Yazara göre genelden uzaklaşmak, beşeri/toplumunu unutmak değildir. Genelden uzaklaşmak, sosyal ve doğal hadiseleri sanatkarların kendi ruh gözüyle görmemesi, onlara genel seviyenin hissedemediğinden, göremediğinden daha fazla bir mahiyet verebilmesi demektir. O halde yazar için sanat, güzel yolunda toplumun göremediğini görmek, hissedemediğini hissedebilmektir. Üreteceği eserlerle medeniyetine şekil vermektir. Bu durum, yazar söylemese de, milli olandır.

Yazar milli edebiyat kavramından hareketle edebiyatçıları eleştirir. Kavramı her ağzına alan onu biliyor demek değildir diyerek milli edebiyatın, ilhamî edebiyat anlamına gelmediğini belirtir. Yazar bunu bir örnekle açıklar. Bugün vatanın uğradığı elemeler ve musibetler karşısında bütün şairlerimiz, en küçüğünden en büyüğüne, hepsi Türklerin umumi duygulanışlarını nakleden manzumeler vücuda getirmişlerdir. Eskiden hayat ve tabiat huzurunda mümtaz, necib, güzide bir nazarla eserler vücuda getirmeyenler, edebi kıymetleri bir hiç, birer gölge olanlar bile edebi heyecanın sirayetiyle medeniyetimize latif zevkleri araştıran eserler hediye eylediler. Hâlbuki onların hepsi ruhen, esasen birbirine benzeyen eserlerdir. Hatta şekilleri bile benzemektedir. O kadar ki onların hepsini bir kişinin yazdığı bile düşünülebilir. Çünkü eserlerde söyleyenler şairler değil, genelin hissiyatı idi. Yazara göre bu eserler, Türk halet-i ruhiyesinin vasatını ileriye geçemiyorlardı. Onlar eserlerinde dünkü ve bugünkü Türk hayat-ı cemiyetinin ne bir hastalığını, diğer milletlere göre ne bir tefekkür tarzını, estetik (hüsnî) tarzını, hülâsa buranın hastalıklarından ve musibetlerinden, erdemlerinden ve meziyetlerinden hiç birini gösteremediler. Yazar Zola'ya atıfta bulunarak bunu yapabilmek için estetik hakikatin bir mizaç arkasından görülmesi, gösterilmesi gerektiğini belirtir. Çünkü vatanperverane bir maksatla üretilen bu şiirler (manzumeler) içinde hakiki bir kıymet-i sanatkaraneyi haiz bir veya iki eser ya çıkabilir yahut hiç çıkamaz.

Netice itibarıyla yazarın şiir düşüncesi iki kavramla varlık bulur. Birincisi "ilhamî şiir", ikincisi "sanat yahut edebiyat." İlhamî şiir, toplum içerisinden genelin duygularıyla uygulanan, hissiyatıyla hislenen, düşünüşleriyle düşünen şairin genelin his ve düşüncelerini ifade ettiği şiirdir. Bu tür şiir, şi'r-i ilhâmî, bu bakımdan kolay hissedilir, kolay ifade olunur, kolay görülür, kolayca şöhrete ulaştırır bir sanatı ifade eder. Bu o dönemde olan sanat yahut şiirdir. Oysa aslolan olması gereken sanat yahut şiir vardır. Bu ikinci tür şiir, hakikî, kendisinden haberdar, algısal, şahsî bir sanata yükselmek mecburiyeti taşıyan şiirdir. Yukarıdaki ifadeleriyle birlikte yazar şiirin kaynağına 'kişisel vicdan'ı koymaktadır. Dolayısıyla o, şiirin kaynağında şahsiliikten ve bireysellikten yana görünmektedir. Burada hemen, Fecr-i Atî'nin "Sanat şahsî ve muhteremdir" ilkesinin sahibinin de yazarımız olduğunu hatırlatmamız gerekmektedir. O nedenle artık şiir üzerine düşünenlerin dimağlarında bu tür 'vicdan' temelli şiir yer tutmalıdır. Bu şiirin veya sanatın kaynağı, toplumun geneli değil şairin kendisi, şairin mizacı, şairin icad ve ibda yeteneği olmalıdır. Başka bir ifadeyle hakiki sanat, kişi vicdanının toplumun göremediğini görmesi, hissedemediğini hissedebilmesidir. Yazar şairin görmesini istediği şeyin hangi nesne/varlık konusunda olduğunu yazısında açıkça belirtmez. Fakat anlatımından anlaşıldığı kadarıyla yazar, şairden toplumun elem ve musibetlerini anlamasını, genelin göremediklerini şair gözüyle görmesini ve ifade etmesini beklemektedir. Neticede medeniyete şekil verecek olanlar işte bu tür şairlerdir. Bu anlamıyla üretilen sanatı/debiyatı yazar, "edebiyat bila-vasıta değilse bile bilvasıta bir mümini terakki, bir mümini tekâmüldür" sözleriyle 'ileri mümin, kâmil/yetkin mümin' kavramlarını kullanarak şair üzerinden ifade eder.

Şairlerdeki bu ilerlemeyi (terakki), bu tekâmülü gerçekleştirecek olan şey, hakiki sanat anlayışına sahip genç şairlerin vereceği ölümsüz eserlerdir. Yazar bu hakikati şu sözleriyle ifade eder: “Bu vatan, bu millet, gençlerinden müebbed eserler bekliyor. Kolay, hissiyat-ı umumiyeden mülhem, onu aldatabilir mahsulât-ı fikrîye ve kalemiye ne yaşar, ne de yaşatır.”

Şehabettin Süleyman’ın ilhamî şiir fikri, Türk şiir anlayışında dönemi itibarıyla yeni bir anlayışı ifade etmektedir. Çünkü onun şiir anlayışında kullandığı ilham kavramı, düşüncemizin kadim kavramlarından birisidir. Klasik Türk şiir düşüncesinde ilhamın kaynağını din yani melek Cebrail oluşturmakta, İslam filozofları ona Faal Akıl adını vermekte, edebi ifadelerde farklı kuş isimleriyle sembolize edilmektedir. Yazar Şehabettin Süleyman ise ilhamın kaynağını toplum olarak belirlemektedir. Bir diğer ifadeyle Şehbal’in yayın yıllarında, en azından bu yazıda şiir düşüncemiz, metafizikten fiziğe dönmektedir. Artık ilhamın kaynağı Divan şiirlerinde arandığı gibi göklerde değil, aksine yerde olduğu seslendirilmektedir. Bunun sebebi, Fransız ve Alman aydınlanma düşünürlerinin Türk şiir düşüncesinde meydana getirdiği tesirdir. Çünkü dönem bir tercüme dönemidir. İlim, sanat ve medeniyet artık klasik şiirimizde kabul edildiği gibi döngüsel (nüzul-uruc) hareket eden bir etkinlik değil, doğrusal çizgide gelişen, gelişerek ilerleyen beşeri bir etkinliktir. Medeniyete şekil verecek olan da bu etkinliktir. Bu anlamda Şehabettin Süleyman’ın şiiri, beşeri bir etkinliktir, ama ilhamın/fikrin kaynağı artık döngüsel hareketle ulaşılan gökler değil, doğrusal çizgide gelişen toplumdur. İlhamı bu tür bir bakış, açıktır ki pozitivist bir bakıştır. Pozitivizm ise bilindiği gibi ilim ve sanata kaynak olarak toplumu esas almakta, araştırmalarını toplumla temellendirmektedir. Toplum ise birey insanlardan oluşmaktadır. O nedenle Şehabettin Süleyman’ın ilhama yönelik bu bakışı, pozitivizmin üç katmanlı ilim ve sanat anlayışının Şehbal yazarında yankılanan ikinci katmanını oluşturmaktadır. Bu Türk şiirinde olandır. Olması gereken ise Şehabettin Süleyman’a göre şiirin artık insana dönmesi, insanın kendisine yönelmesidir.

¹ Bk.Şehabettin Süleyman, “Şi’r-i İlhamî”, Şehbal, aded 72, s.467.

GÜCENDİM

Harun YILDIRIM

Dilindeki katran zehir olsa da
Selam getirmeyen pula gücendim.
Senden tek yadigâr postun kalsa da
Sen gibi sarmayan çula gücendim.

Yedi gün yedi ay seni övdüler
Gül yüzlü yârimi çekip dövdüler
Şeytanın diliyle haşa sövdüler
Haddini bilmeyen kula gücendim.

On sekizde henüz körpe yaşındı
Aşkın oba oba göçü taşındı
Yürüdüm yürüdüm dağlar aşındı
Sana getirmeyen yola gücendim.

Gönlümün kulpundan yak çıramızı
Gözde saklamışız hep daramızı
Kaderle bozunca biz aramızı
Feleğin çarkında yele gücendim.

Kehribar gözlerin bak süzüm süzüm
Aynı asmada bir salkım bir üzüm
Şöyle içten içe yanarken közüm
Üstümde savrulan küle gücendim.

Gitme, ellerinle giydir kefeni
Bülbül susmuş, baykuş çalsın tefini
Sen bozma sultanım şahım keyfini
Ben dikene değil güle gücendim.

Düşümde gördüm de tuttum elini
Hasret ile sardım nazlı belini
Öptüm kokladım da her bir telini
Saçını örtmeyen tüle gücendim.

Ocakta közlenmiş kor ile cebir
Ciğerimi söksen etmem ki kibir
İkimize yeter kazdığım kabir
Sensiz alıp giden sala gücendim.